

Знову ж таки виникає питання: який бухгалтерський документ може бути інформаційною базою для такого аналізу. Відповідь – калькуляція.

Калькуляція є особливим інструментом ВОП - аналізу, оскільки забезпечує розподіл витрат з метою оцінки і управління.

Крім того, система розподілу витрат на постійні та змінні використовується для прийняття оперативних контролінгових рішень стосовно: прийняття спеціального замовлення, розширяти або скорочувати сегменти, виробляти чи купувати, де продавати, за якою ціною.

Витрати, які носять змішаний характер, вимагають більш ретельного вивчення та виокремлення в їхньому складі постійної та змінної частини за допомогою:

1) технологічного аналізу: потребує детального вивчення всіх операцій, доцільності їх здійснення, визначення найнеобхідніших операцій, потреби ресурсів та оцінки адекватності їх використання. Це своєрідний функціонально-вартісний аналіз діяльності. Перевагою даного аналізу є те, що він зорієнтований на майбутні операції, а не на вивчення минулої діяльності. Проте недоліком є те, що він потребує значних витрат коштів і часу.

2) методу аналізу облікових даних: визначення функції витрат шляхом розподілу їх на змінні та постійні щодо відповідного чинника на підставі вивчення даних рахунків бухгалтерського обліку. Проводиться спеціалістом на основі інтуїції, досвіду та спостереження за динамікою витрат минулих періодів.

3) методу вищої-нижчої точки: визначення функції витрат на підставі припущення, що змінні витрати є різницею між загальними витратами за найвишого та найнижчого рівнів діяльності. Тобто цей метод використовує вищу і нижчу точки. Вища точка визначається як точка, яка відповідає найбільшому випуску чи найвищому рівню діяльності. Нижча точка визначається як точка з найменшим випуском чи найнижчим рівнем діяльності.

Даний метод є найпростішим і досить розповсюджений за кордоном.

4) методу візуального пристосування: графічний підхід до визначення функції витрат, за якого аналітик візуально проводить пряму лінію, беручи до уваги всі точки витрат. Він відноситься до нематематичних методів. Перевагою є наочність характеру поведінки витрат. Недоліком даного методу є суб'єктивізм, оскільки результати розрахунків суттєво залежать від точності ока та несхибності руки аналітика.

5) регресійного аналізу: це статистична модель, яку використовують для визначення зміни середнього значення залежної змінної величини під впливом зміни значення однієї або кількох незалежних змінних величин. Під час застосування регресійного аналізу для визначення функції витрат загальну суму витрат розглядають як змінну величину, залежну від певного чинника (обсягу виробництва, кількості замовлень тощо), який виступає як незалежна величина.

Регресійний аналіз враховує всі дані спостереження для визначення функції витрат.

6) методу найменших квадратів: це статистичний метод, який дає змогу розрахувати елементи функції витрат так, що сума квадратів відстані від усіх точок сукупності, що вивчається, до лінії регресії є найменшою.

7) спрощеного статистичного аналізу: визначення функції витрат, що передбачає розподіл показників на дві групи, виходячи із зростання значення x , та розрахунок постійних витрат на основі середніх значень x і y . Цей метод запропонував український учений, академік М.Г. Чумаченко [70, с.452].

11. УПРАВЛІННЯ ЛІКВІДНІСТЮ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

Управління ліквідністю банківської системи — складний процес створення передумов, забезпечення та підтримання оптимального рівня банківської ліквідності на макрорівні. Оптимальним, на нашу думку, є такий рівень ліквідності, який дає можливість виконувати банківській системі свої грошові зобов'язання, а також нарощувати обсяги операцій банків відповідно до потреб і циклу економічного розвитку без створення дисбалансів, загрози

фінансовій стійкості та розвитку інфляційних процесів у країні.

В Україні управління ліквідністю банківської системи здійснює Національний банк України в процесі регулювання грошово-кредитного ринку за допомогою законодавчо визначених механізмів та інструментів. На сучасному етапі розвитку грошово-кредитної політики відповідно до чинної нормативної бази для забезпечення та управління ліквідністю Національний банк України може використовувати такі інструменти банківського нагляду, як економічні нормативи — насамперед ліквідності (миттєвої, поточної, короткострокової) та адекватності капіталу, а також такі основні інструменти грошово-кредитної політики: обов'язкові резерви, процентну політику, операції з рефінансування банків (кредити овернайт, кредити строком до 14 днів і 365 днів), операції прямого та зворотного РЕПО, операції з обміну іноземної валюти на національну (своп), стабілізаційний кредит, операції з власними борговими зобов'язаннями (депозитні сертифікати овернайт, до 14 днів і до 365 днів), операції з державними облігаціями України, довгострокові кредити під заставу майнових прав на кошти банківського вкладу.

Регулюванню ліквідності банківської системи передуює аналіз стану та чинників, що її зумовлюють. Ліквідність банківської системи формується під впливом чинників попиту на неї та багатьох зовнішніх (автономних) і внутрішніх (неавтономних) чинників її пропозиції.

У сучасній економічній теорії немає єдиного підходу щодо визначення причин економічних криз та способів виходу з них. Основні чинники циклічних коливань економічного розвитку вчені пояснюють із різних позицій, свідченням чого є наявність розмаїття теорій та поглядів на проблему циклічності. Проте слід зазначити, що у перебігу економічного циклу (пожвавлення, зростання, рецесія і депресія) важливу роль відіграє кредитно-фінансова система, стабільність якої забезпечується оптимальним рівнем ліквідності комерційних банків як провідних фінансових посередників грошового ринку. Цьому питанню присвячена велика кількість наукових праць.

Відповідно до проведених одним із авторів досліджень рівень ліквідності банківської системи є найнижчим саме перед економічним спадом, і, навпаки, економічне піднесення є неможливим без накопичення банками значних обсягів ліквідності. Обмеженість ліквідних ресурсів на піку економічного циклу призводить до скорочення активних операцій комерційних банків, що, в свою чергу, призводить до зниження ділової активності та припинення процесу грошово-кредитної мультиплікації як домінуючого механізму розширення грошової маси.

Крім того, зниження рівня ліквідності депозитних фінансових установ провокує зростання недовіри до них з боку вкладників у результаті погіршення оперативності обслуговування їх поточних та строкових рахунків. Таким чином, збільшення обсягу пасивів у банківській системі скорочується (а за найгіршого сценарію розвитку – навіть відбувається скорочення загального обсягу залучених коштів), що також спричиняє уповільнення економічної активності й скорочення грошової маси. На дні економічного циклу процеси розгортаються у зворотному напрямі. Розширення ліквідності стимулює процес економічного зростання в результаті пришвидшення кредитно-інвестиційних операцій.

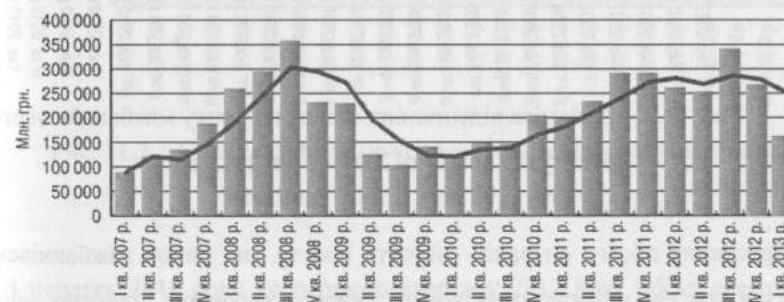

Рис. 11.1. - Обсяг операцій на ринку міжбанківського кредиту в Україні за 2007 – I кв. 2013 рр.

Для досягнення цієї мети було проведено аналіз офіційних даних

Національного банку України за 2007 – I кв. 2013 рр., а саме: залишків на кореспондентських рахунках комерційних банків;

- обсягу операцій на міжбанківському ринку;
- сальдо операцій НБУ з регулювання ліквідності.

Ці показники є основними індикаторами стану ліквідності банківської системи України.

З метою аналізу оперативного попиту на ліквідні ресурси з боку банківської системи було проаналізовано динаміку операцій на ринку міжбанківського кредитування (рис. 11.1). Обсяг операцій на цьому ринку зростав із початку 2007 року до третього кварталу 2008 року, при цьому відсоткові ставки позичених ресурсів залишалися на відносно низькому рівні (рис. 11.2).

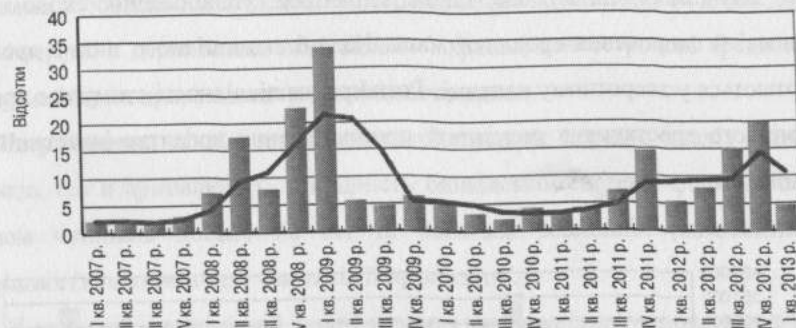

Рис. 11.2. - Динаміка відсоткових ставок на ринку міжбанківського кредиту в Україні за 2007 – I кв. 2013 рр.

Зростання обсягу операцій свідчить про те, що ринок міжбанківського кредиту в цей час використовувався як джерело залучення відносно дешевих ресурсів. Наступні півроку (IV квартал 2008 р. – I квартал 2009 р.) обсяг операцій зменшувався, але попри великі відсоткові ставки, залишався на високому рівні. Ця ситуація дає підстави стверджувати, що банки використовували міжбанківський ринок уже переважно для покриття дефіциту

ліквідності, а не як джерело дешевого ресурсу. В наступному періоді (другий квартал 2009 року – перший квартал 2010 року) обсяг кредитних операцій був на рекордно низькому рівні, хоча відсоткові ставки не перевищували 6% річних. Для цього періоду характерними є брак мотивації та небажання одних комерційних банків надавати кредити іншим. Спричинено це тим, що навіть системні банки в цей період притримували кошти про всяк випадок як “подушку безпеки” (існували очікування погіршення ситуації).

Період із четвертого кварталу 2009 року до третього кварталу 2010 року фактично був етапом відновлення після кризи. Про це свідчить те, що залишки на кореспондентських рахунках комерційних банків (рис. 11.3) збільшувалися, а обсяги операцій на ринку міжбанківського кредитування за той самий період залишалися приблизно на однаковому рівні. Таким чином банки все ще тримали надлишкову ліквідність, побоюючись погіршення ситуації.

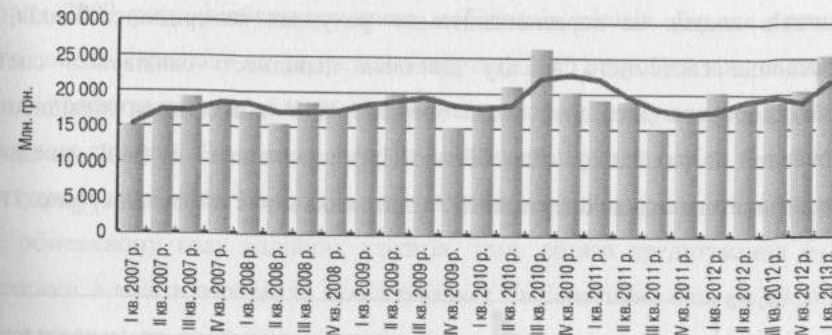

Рис. 11.3. - Обсяг залишків на кореспондентських рахунках банків України в 2007 – I кв. 2013 рр.

З початку 2010 року до першого кварталу 2012 року обсяг операцій на ринку міжбанківського кредитування поступово зростав, хоча у першому – другому кварталах 2012 року відбулася циклічна зміна тенденції. Фактично з метою оперативного виконання активних, пасивних та розрахунково-касових операцій залишки на коррахунках банків необхідно підтримувати на

оптимальному рівні. Аналіз коштів комерційних банків на кореспондентських рахунках підтверджує це, а також свідчить, що за період із початку 2007-го до I кв. 2013 року залишки коштів коливалися в певному діапазоні, утримуючись при цьому приблизно на однаковому рівні.

У докризовий період це свідчило про стабільність у банківській системі. Банки надавали кредити і водночас залучали потрібні їм кошти. Зважаючи на те, що приплив ресурсів до банків із другої половини 2008 року суттєво зменшився, це призвело до скорочення обсягів активних операцій. А вже з четвертого кварталу 2009 року відбулося поступове збільшення залишків коштів комерційних банків на коррахунках (унаслідок розширення пасивних операцій в умовах незначного пожвавлення кредитування). Проте починаючи з четвертого кварталу 2010 року, ситуація стабілізується завдяки відновленню активних операцій банківськими установами.

Крім обсягів операцій на ринку міжбанківського кредитування та залишків коштів на кореспондентських рахунках комерційних банків, для проведення системного аналізу динаміки ліквідності банківської системи необхідно також дослідити обсяг операцій НБУ з підтримки ліквідності та мобілізації її надлишків. Для більшої інформативності ці дані наведено у вигляді чистого сальдо операцій НБУ (підтримка мінус мобілізація) (рис. 11.4).

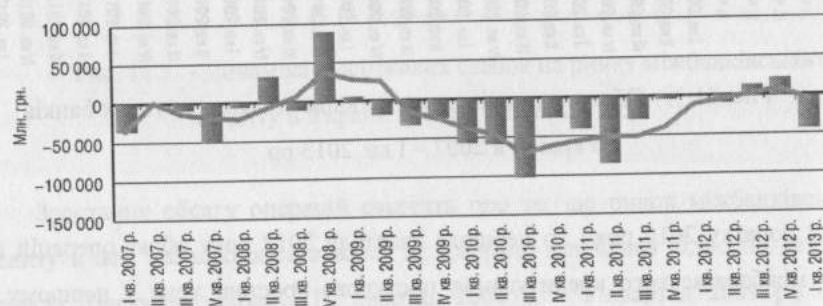

Рис. 11.4. - Чисте сальдо операцій НБУ (підтримка – мобілізація) в 2007 – I кв. 2013 рр.

До кризи 2008–2009 рр. процесам рефінансування комерційних банків не була притаманна надмірна волатильність. Чисте сальдо операцій з підтримки/мобілізації ліквідності Національним банком України практично дорівнювало нулю і лише у деяких кварталах спостерігалось відхилення цього показника від рівноважного значення (переважно в бік мобілізації ліквідності, яка фактично відбувалася за рахунок стерилізації надлишкової грошової маси в результаті проведення інтервенцій із придбання іноземної валюти на валютному ринку). Це свідчить про те, що Національний банк або проводив дуже мало операцій, або ж вони балансувалися (підтримка дорівнює мобілізації), що свідчить про відсутність ознак суттєвих кризових явищ у банківській системі. Найбільше сальдо, як і передбачалося, було у четвертому кварталі 2008 року. Це кризовий період, коли банки стикнулися з проблемою ліквідності й вирішували її переважно за рахунок отримання рефінансування від НБУ. Потім ситуація змінилася на протилежну. Починаючи з другого кварталу 2009 року, відбувалася чиста мобілізація коштів. Більше того, її обсяги постійно зростали аж до третього кварталу 2010 року. Цей процес також можемо пояснити тим, що банки притримували кошти, очікуючи подальшого погіршення ситуації. Саме тому вони не здійснювали у цей період активного кредитування економіки. Порівняно з докризовим періодом кредити надавалися лише обмеженому колу надійних клієнтів, тому обсяги кредитування були незначними, а кошти переважно мобілізувалися Національним банком України і не надходили до реального сектору. Комерційні банки мали з цього хоч невеликий, але прибуток, водночас не було ризику неповернення коштів, як це могло статися у випадку кредитування юридичних чи фізичних осіб. Після відновлення кредитування ситуація кардинально змінилася. Спостерігається скорочення обсягів мобілізації коштів, а в третьому кварталі 2012 року ситуація взагалі змінюється: наголос робиться на підтримці ліквідності банківської системи.

Проте у першому кварталі 2013 року були передумови для пожвавлення ділової активності як результату суттєвого поліпшення ліквідності банківської

системи.

Для виявлення процесу циклічності ліквідності банківської системи та проведення на базі цього глибшого аналізу було побудовано сукупність синтетичних графіків, а саме – чистої ліквідної позиції та загальної пропозиції ліквідності банківської системи України.

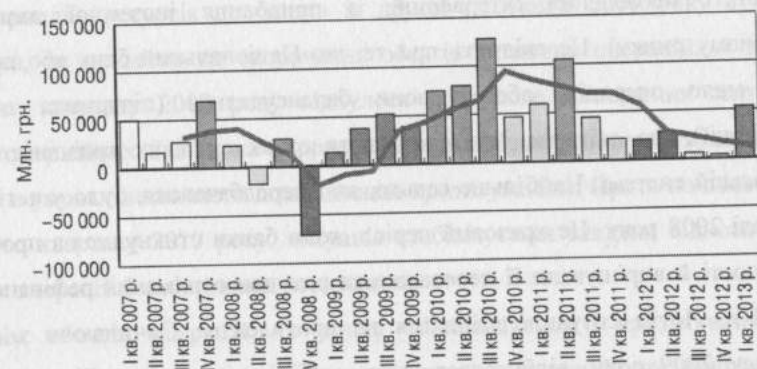

Рис. 11.5. - Чиста ліквідна позиція банківської системи України в 2007 – I кв. 2013 рр.

Джерело: розраховано на основі даних рисунків 3 і 4.

Чиста ліквідна позиція банківської системи (рис. 11.5) представлена як різниця між залишками на кореспондентських рахунках комерційних банків і сальдо операцій НБУ з підтримки/мобілізації ліквідності.

Загальний стан пропозиції ліквідності за той самий період часу подано як різницю між обсягами операцій на ринку міжбанківського кредитування та сальдо операцій НБУ з підтримки/мобілізації ліквідності (рис. 11.6).

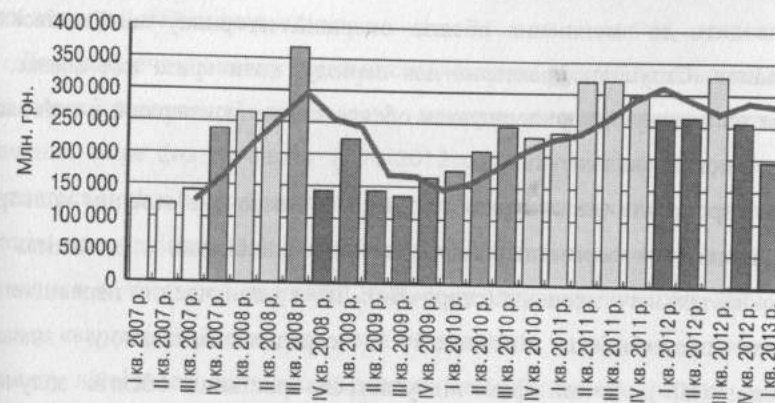

Рис. 11.6. - Загальна пропозиція ліквідності банківської системи України в 2007 – I кв. 2013 рр.

Джерело: розраховано на основі даних рисунків 11.1 і 11.4.

Графіки побудовано на основі квартальних абсолютних величин показників ліквідності банківської системи України та розраховано їх середньоквартальні значення (зображені у вигляді суцільної кривої лінії). Якщо абсолютні значення перевищують середньоквартальні, це свідчить про відсутність негативних тенденцій. І навпаки.

Одночасний аналіз побудованих рисунків 11.5 та 11.6 дає змогу виявити процес циклічності ліквідності банківської системи України в класичному форматі чотирьох фаз (пожвавлення, зростання, рецесія, депресія). Розглянемо їх детальніше.

Фаза пожвавлення (на рисунках 11.5 та 11.6 позначена сірим кольором) характеризується перевищенням чистою ліквідною позицією її середньоквартального значення (скорочено: ЛП+) за одночасного перевищення середньоквартальним значенням загальної пропозиції ліквідності її абсолютного значення за квартал (скорочено: ПЛ-). У цій фазі циклу зменшується обсяг активних операцій та/або збільшується приплив депозитів (банки залучають додаткові кошти). Комерційні банки намагаються утримувати (резервувати) значний обсяг ліквідних коштів на випадок погіршення ситуації.

Це призводить до зменшення обсягів операцій на ринку міжбанківського кредитування. Ситуація характерна для періоду, коли криза вже минає, але банки ще не наважуються нарощувати обсяги активних операцій в очікуванні можливого погіршення ситуації.

Фаза зростання (на рисунках 11.5 та 11.6 позначена зеленим кольором) характеризується перевищенням чистою ліквідною позицією її середньоквартального значення (скорочено: ЛП+) з одночасним перевищенням загальною пропозицією ліквідності її середньоквартального значення (скорочено: ПЛ+). У цій фазі відбувається зростання обсягів залучення депозитів за паралельного зростання обсягів кредитування як на ринку міжбанківського кредитування, так і поза ним. Очікувань погіршення ситуації на ринку не відбувається.

Фаза рецесії (на рисунках 11.5 та 11.6 позначена жовтим кольором) характеризується перевищенням середньоквартального значення чистої ліквідної позиції над її абсолютним значенням за квартал (скорочено: ЛП-) за одночасного перевищення загальною пропозицією ліквідності її середньоквартального значення (скорочено: ПЛ+). У цій фазі в деяких банків виникає нестача ліквідних коштів, які вони починають активно залучати на ринку міжбанківського кредитування, що може бути спричинене або випереджаючим зростанням обсягів активних операцій, або впливом депозитів з окремих комерційних банків.

Фаза депресії (на рисунках 11.5 та 11.6 позначена червоним кольором) характеризується перевищенням середньоквартального значення чистої ліквідної позиції над її абсолютним значенням за квартал (скорочено: ЛП-) з одночасним перевищенням середньоквартального значення загальної пропозиції ліквідності над її абсолютним значенням за квартал (скорочено: ПЛ). Ця фаза по суті є повною кризою ліквідності банківської системи. У комерційних банків не вистачає ліквідних коштів. Навіть системні банки обмежують кредити на міжбанківському ринку і дедалі частіше виступають на ньому лише як чисті позичальники. Обсяг операцій суттєво зменшується.

кошти залучити майже неможливо.

Досліджуючи динаміку зміни чистої ліквідної позиції банківської системи та загальної пропозиції ліквідності, можемо виявити циклічність появи зазначених вище фаз упродовж 2007–2012 років. Зміна фаз стану ліквідності відбувається у чіткій послідовності, що дає нам змогу прогнозувати майбутню ситуацію з ліквідністю в банківській системі. Раптові зміни кон'юнктури ринку відбувалися в третьому кварталі 2008 року, другому кварталі 2011 року і третьому кварталі 2012 року, але вони не вплинули на загальний процес зміни фаз циклу ліквідності банківської системи, тому їх можемо цілком пов'язати насамперед із суттєвим екзогенним впливом валютного ринку на загальний стан ліквідності банківської системи України. Знаючи це, менеджмент може заздалегідь приймати важливі оперативні та стратегічні рішення щодо управління ліквідністю окремої банківської установи або банківської системи загалом, а також вживати конкретні ефективні заходи щодо уникнення кризових явищ.

Слід наголосити, що результати виявлених у процесі дослідження циклічних фаз ліквідності банківської системи підтверджено динамікою відсоткових ставок на ринку міжбанківського кредиту (рис. 11.2).

Процес управління ліквідною позицією (обсягом банківських резервів) комерційного банку або банківської системи загалом полягає у збалансованому керуванні активами і пасивами. Для цього використовуються методи аналізу грошового потоку, розрахунку коефіцієнтів ліквідності балансу та стрес-тестування на випадок раптового вилучення частини пасивів депозитної установи. Але з метою оптимізації процесу управління ліквідністю виникає потреба у визначенні обсягу ліквідних активів, необхідних на певну дату в майбутньому з урахуванням не лише внутрішньобанківської збалансованості активних і пасивних операцій, а й з урахуванням потенціалу можливостей зовнішнього середовища, спричиненого зміною фази циклу ліквідності банківської системи. Крім того, врахування процесу циклічності дає змогу робити акценти на управлінні активами або пасивами залежно від доцільності й

економічної ефективності того чи іншого напрямку в певній фазі циклу.

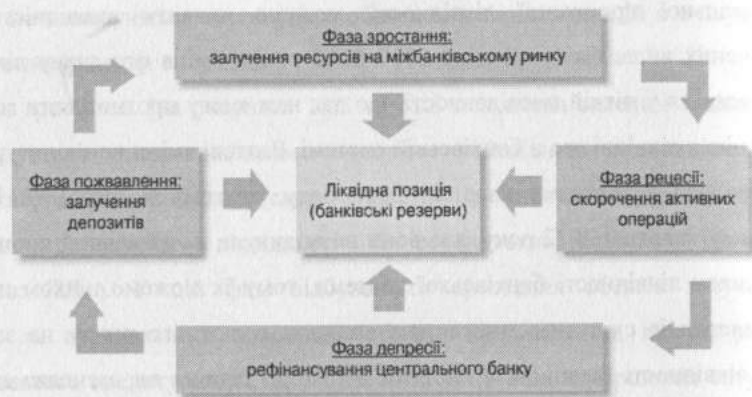

Рис. 11.7. - Динамічний процес управління ліквідною позицією банку

Таким чином, зважаючи на циклічний характер ліквідності банківської системи та можливі напрями оперативного управління ліквідною позицією, можемо побудувати орієнтовний план дій банку щодо управління активно-пасивними операціями як основи менеджменту ліквідної позиції банку.

У фазі поживлення (ЛП+ та ПЛ-) головною оперативною метою управління ліквідною позицією є активне формування ресурсної бази за рахунок залучення депозитів. Також доцільним є поступове відновлення обсягів активних операцій. Серед основних стратегічних дій має бути пошук потенційно дешевших та доступних ресурсів на ринку міжбанківського кредитування.

У фазі зростання (ЛП+ та ПЛ+) до оперативних цілей слід віднести залучення коштів на ринку міжбанківського кредитування (це є економічно доцільний механізм із низьким ризиком за даних умов), проте головним джерелом ресурсів залишається депозитна база комерційного банку. Стратегічною ціллю управління ліквідною позицією банку в цій фазі циклу має бути розробка моделі потенційного скорочення обсягів активних операцій за ймовірного погіршення ліквідності банківської системи.

У фазі рецесії (ЛП- та ПЛ+) до оперативних цілей належать обмеження (у випадку значних проблем із ліквідністю — скорочення) обсягів активних операцій у поєднанні зі стратегією залучення коштів на ринку міжбанківського кредитування. До стратегічних цілей у цій фазі циклу належить розробка моделі потенційного рефінансування з боку центрального банку. З цією метою створюється запас цінних паперів, які можуть бути використані як застава при проведенні рефінансування, здійснюється аналіз можливого обсягу отримання середньострокових кредитів та кредитів "овернайт".

У фазі депресії (ЛП- та ПЛ-) до оперативних цілей належить залучення ресурсів шляхом отримання рефінансування від центрального банку та подальше скорочення обсягів активних операцій (у випадку значних проблем із ліквідністю). Стратегічною ціллю є формування підґрунтя для майбутнього активного залучення депозитних ресурсів.

Врахування всіх цих особливостей процесу циклічності дає змогу окреслити логічну послідовність динамічного процесу управління ліквідною позицією банківської установи (системи) з метою мінімізації ризику ліквідності за одночасного широкого використання банківських резервів для проведення активних операцій (рис. 11.7).

Протягом 2011-2012 років спостерігаються досить високі темпи зростання як вітчизняної економіки в цілому, так і банківського сектору зокрема. Протягом даного періоду діяльність банків характеризувалася розширенням обсягів активних операцій, поліпшенням якості активів, зростанням обсягів депозитів фізичних і юридичних осіб, нарощуванням капітальної бази.

Вилучення коштів відбувалося через:

- валютний канал (від'ємне сальдо інтервенцій НБУ на валютному ринку в березні становило 307,6 млн. дол. США);
- проведення НБУ мобілізаційних операцій — від'ємне сальдо становило 1,3 млрд. грн. НБУ, зважаючи на зростання ліквідності у банківській системі, в січні відновив розміщення депозитних сертифікатів, які починаючи з

червня 2012 року не використовувалися як інструмент регулювання грошово-кредитного ринку;

- зростання коштів уряду в нацвалюті на рахунках в НБУ на 28,6% до 3,6 млрд. грн.

Надходження коштів відбувалося через:

- фондовий канал (обсяг державних облігацій України (за номінальною вартістю) на балансі НБУ в лютому зріс на 3 млрд. грн. проти 6 млрд. грн. у січні);

- кредитний канал (проведення рефінансування комерційних банків на загальну суму 1,3 млрд. грн., у тому числі кредити, надані шляхом проведення тендера на строк 90/360 днів, – 274,8 млн. грн., позитивне сальдо за якими становило лише 108,7 млн. грн.).

Джерело: НБУ Розрахунки: ІЕЕ

Рис. 11.8. - Динаміка мобілізаційних операцій НБУ та їхній вплив на ліквідність банківської системи у 2011–2013 рр.

За напрямками розміщення у компонентах монетарної бази відбулися такі зміни:

- зростання обов'язкових резервів на окремому рахунку в НБУ – на з 6,3 млрд. грн. у лютому до 7 млрд. грн. у березні;

- скорочення коррахунків на з 27 млрд. грн. у лютому до 23 млрд. грн. у березні;

- зростання готівки поза банками – на 2,3% до 206 млрд. грн.

Зважаючи на зазначене, монетарна база зросла лише на 0,5% до 256 млрд. грн.

Джерело: НБУ Розрахунки: ІЕЕ

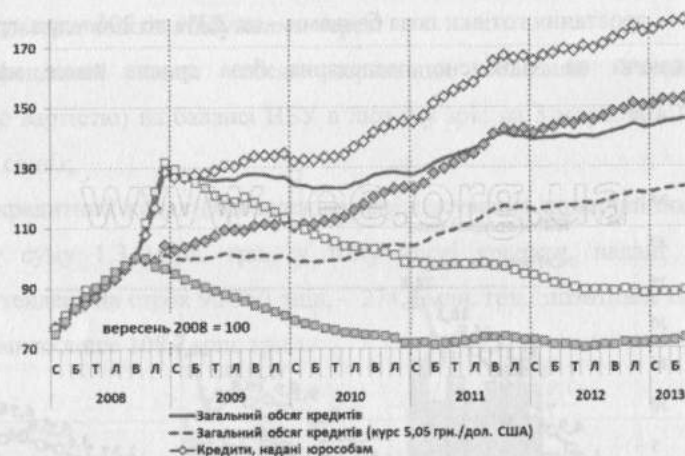
Рис. 11.9. Динаміка монетарної бази та грошової маси в 2010–2013 рр., кумулятивно, %

З початку року спостерігається зростання депозитів у нацвалюті на тлі зниження їхньої вартості, що свідчить про поступове відновлення довіри до нацвалюти. Середньомісячна ставка за депозитами у нацвалюті знизилася – з 10,9% у лютому до 10,6% у березні, в інвалюті – з 6,1% до 5,6% відповідно.

Загальний рівень депозитів зріс на 1,3% до 591,4 млрд. грн. лише за рахунок зростання вкладів у нацвалюті (на 3,1% до 345,4 млрд. грн.) при

скороченні валютних вкладів (на 1,3% до 246,1 млрд. грн.).

Середньомісячна ставка за кредитами у нацвалюті зросла з 15,6% у лютому до 15,9% у березні, в іноземній також зросла – з 9,2% до 9,98%.

Джерело: НБУ Розрахунки: ІЕЕ

Рис. 11.10. Динаміка кредитування у 2008–2013 рр. (з урахуванням та без урахування девальвації гривні в 2008 р.), %

Обсяг кредитів в економіку зріс на 0,4% до 821,3 млрд. грн. за рахунок кредитів в інвалюті, які зросли на 1,9% до 305,5 млрд. грн., тоді як кредити, надані в нацвалюті, зменшилися на 0,5 % до 515,8 млрд. грн.

Грошова маса зросла на 1,5% до 800 млрд. грн. Станом на 4 грудня обсяг коштів на коррахунках в банківській системі України склав 23,82 мільярди гривень, що на 21% перевищує середній показник 2012 року і на 36% - середній показник 2011 року. Про це повідомляє прес-служба Незалежної асоціації банків України з посиланням на дані НБУ. Ліквідність банківських установ підтримується в тому числі за рахунок кредитів НБУ. Зокрема, 3 грудня 2013 року 7 банків отримали кредити від Нацбанку на суму 2,01 мільярди гривень на 37 днів (вартість таких кредитів становить 6,5 % річних), 2 грудня регулятор надав 4 банківським установам кредити "овернайт" на суму 0,27 мільярда

гривень. Активно підтримував регулятор банківські установи і в листопаді: банкам було надано кредитів "овернайт" на загальну суму 0,84 мільярда гривень. Обсяг коштів, наданих шляхом участі в тендерах з підтримки ліквідності, склав 3,8 мільярдів гривень. Крім того, банківські установи мають можливість доступу до ресурсів НБУ шляхом операцій РЕПО. Підтримка ліквідності банківської системи з боку НБУ забезпечує стабільність на міжбанківському та депозитному ринках. Станом на 3 грудня середньозважена процентна ставка за міжбанківськими кредитами склала 8,9% (у період кризи ліквідності в 2008-2009 роках доходила до 50-67%). Вартість строкових коштів підприємств істотно не змінилася й на 2 грудня склала 8,5% у національній валюті та 5,4% в іноземній валюті відповідно. Про стабільну ситуацію на ринку вкладень фізичних осіб свідчить стійке значення індексу депозитних ставок. На думку НАБУ, банківська система України зберігає достатню ліквідність і в разі потреби може розраховувати на підтримку регулятора. Як повідомлялося раніше, в третьому кварталі 2013 року 152 банки поліпшили свій фінансовий результат.

Ліквідність банківської системи є її якісним динамічним станом, який забезпечує своєчасність, повноту і безперервність виконання усіх грошових зобов'язань банківської системи та достатність коштів відповідно до потреб розвитку економіки. Підтримання оптимального рівня вільної ліквідності банків є одним з найважливіших факторів, який впливає на розвиток банківської системи, стабільність національної грошової одиниці та інфляційні процеси в країні. З огляду на це управління ліквідністю банківської системи визначене серед пріоритетних завдань центральних банків кожної країни.

Відсутність достатньої кількості платоспроможних позичальників, альтернативних кредитуванню напрямків інвестування коштів, недостатній рівень довіри населення до банківської системи, ставлять перед українськими банками надзвичайно складні завдання. У цій ситуації питання управління ліквідністю є життєво важливим для ефективної діяльності банківської системи в цілому. При цьому не слід забувати, що втрата банком своєї ліквідності може

стати причиною втрати коштів або навіть банкрутства значної кількості його клієнтів. Це робить банківську ліквідність проблемою не тільки економічного, але й суспільного значення.

Своєчасність і повнота виконання своїх функцій банківськими установами та банківською системою в цілому значною мірою залежить від їх ліквідності, яка є однією із загальних якісних характеристик діяльності банку, що обумовлює його надійність, стійкість та конкурентоспроможність. У процесі своєї діяльності банківські установи постійно наражаються на ризик ліквідності, тобто ймовірності настання ситуації невідповідності між попитом і пропозицією коштів та неспроможності банку своєчасно й у повному обсязі виконати свої грошові зобов'язання.

Причому негативний вплив на діяльність банку має як недостатня, так і надлишкова його ліквідність. Низький рівень ліквідності банку обмежує його платоспроможність, спричиняє втрату довіри клієнтів, зниження доступу та підвищення вартості зовнішніх джерел фінансування для підтримання ліквідності, а відповідно й фінансові проблеми. Враховуючи характер тісних взаємовідносин між банками через ефект „доміно”, криза ліквідності одного банку може поширитись на інші банки, створюючи загрозу дестабілізації усієї банківської системи країни. Надлишкова ліквідність банку свідчить про його неспроможність ефективно розпоряджатися наявними вільними ресурсами і спричиняє збитки та проїдання капіталу. Надлишкова ліквідність усієї банківської системи знижує дієвість інструментів грошово-кредитної політики, а відповідно й її ефективність щодо досягнення поставлених цілей. Крім цього, надлишкова ліквідність створює інфляційний навіс в економіці країни. Це пов'язано з тим, що інфляція є монетарним явищем, а тому без відповідного економічного зростання, середньо і довгострокове розширення пропозиції грошей чинить тиск на ціни у напрямі їх підвищення.

Серед трактувань сутності ліквідності банківської системи існує підхід, за яким вона ототожнюється із спроможністю банківської системи виконувати свої функції.

Характеризуючи ліквідність банківської системи, можна виділити:

- внутрішню ліквідність банківської системи – здатність виконувати свої зобов'язання перед резидентами України – юридичними і фізичними особами;
- міжнародну (зовнішню) ліквідність – здатність країни виконувати свої міжнародні зобов'язання, повертати борги. Вона відображає міжнародні резерви та зовнішні вимоги і зобов'язання органів грошово-кредитного регулювання, а також зовнішні активи та зобов'язання банків України.

В ринкових умовах неможливо зберегти достатній рівень ліквідності в усіх банках. Проте втрата ліквідності одного або кількох банків ще не означає втрату ліквідності банківської системи країни. В цілому ліквідність банківської системи є складним явищем, яке визначається сукупною ліквідністю банківських установ другого рівня й обумовлюється багатьма факторами внутрішнього та зовнішнього впливу на мікро та макрорівні, що перебуває в постійній зміні та взаємозв'язку.

Таблиця 11.1 - Характеристика змін у ліквідності банківської системи

Ознаки зменшення банківської ліквідної	Ознаки зростання банківської ліквідності
- зменшення обсягів коштів банків на кореспондентському рахунку; - зростаючий (великий) попит на кредити рефінансування НБУ; - підвищення залежності ресурсної бази від обсягів міжбанківського кредитування; - зниження залишків готівки в касах банків; - зростання відсоткових ставок на грошово-кредитному ринку	- збільшення обсягів коштів банків на кореспондентському рахунку; - зростання попиту банків на стерилізаційні операції центрального банку та зменшення попиту на операції з рефінансування; - зниження залежності ресурсної бази від обсягів міжбанківського кредитування; - зниження відсоткових ставок на грошово-кредитному ринку

Найдавнішим із головних інструментів регулювання ліквідності банків є обов'язкові резервні вимоги центрального банку. У вузькому значенні під обов'язковими резервами розуміють активи, які використовуються для

забезпечення гарантованої ліквідності банків. Дія цього інструмента полягає у встановленні центральним банком нормативу резервування, у межах якого банки зобов'язані частину залучених коштів зберігати на рахунках у центральному банку.

Обов'язкові резервні вимоги насамперед пов'язані з показником грошової маси та ліквідності банків: у разі зниження норми обов'язкових резервних вимог відбувається збільшення вільних резервів у розпорядженні банків, тобто зростає їх вільна ліквідність й розширюються можливості банків щодо проведення активних операцій та виконання своїх зобов'язань. Підвищення норми обов'язкового резервування, навпаки, зменшує зазначені можливості та пропозицію грошей.

Нині мінімальні обов'язкові резерви використовуються в багатьох розвинених країнах. Проте, якщо на початковому етапі застосування цього інструмента його функціональне призначення обмежувалось страхуванням своєчасного виконання зобов'язань банків щодо залучених коштів, то нині їх функції значно розширилися. У сучасних умовах обов'язкове резервування – це інструмент грошово-кредитної політики, що використовується, крім регулювання ліквідності банківської системи, для регулювання емісії кредитних грошей банками, засіб антициклічної та антиінфляційної політики.

Також для підтримки ліквідності банківської системи Національний банк України використовує такі інструменти:

- операції з рефінансування банків;
- операції репо;
- операції з обміну іноземної валюти на національну з метою підтримання ліквідності банків (своп); надання стабілізаційного кредиту;
- операції з власними борговими зобов'язаннями;
- операції з державними облігаціями України. Банківська система України відчуває брак ліквідності, який в більшій мірі зумовлений проблемами на макrorівні.

На нашу думку, брак ліквідності комерційні банки повинні подолати

власноруч, тому що НБУ проводить політику дедоларизації, наслідки якої сильно б'ють по ліквідності банківської системи, але яка в довгостроковій перспективі буде корисною для економіки України загалом. Відсутність кредитування з боку МФВ, боргові проблеми у країнах єврозони також не сприяють поліпшенню ситуації через ускладнення доступу до зовнішніх ресурсів та їх подорожчання. Також існує думка, що якщо на сьогоднішній день суттєво збільшиться ліквідність банківської системи України, то внаслідок дефіциту валюти на міжбанківському ринку та низькі золотовалютні резерви НБУ відбудеться моментальне падіння курсу гривні щодо основних валют та прискорення інфляції. Ситуація неоднозначна і як поступити правильно покаже тільки час.

Таким чином, управління ліквідністю банківської системи є одним із пріоритетних завдань Центрального банку. Це пов'язано з тим негативним впливом, який здійснює як недостатня, так і надлишкова ліквідність, як на рівні окремого банку, так і на рівні усієї банківської системи. Тому підтримання оптимального рівня вільної банківської ліквідності є важливою передумовою розвитку та стійкості банківської системи, стабільності національної грошової одиниці та зниження інфляційних процесів в країні.

У процесі дослідження сукупності даних за залишками коштів на кореспондентських рахунках комерційних банків, обсягів операцій на ринку міжбанківського кредитування та чистого сальдо операцій підтримки/мобілізації ліквідності Національним банком України було виявлено наявність циклів ліквідності банківської системи. В кожному циклі є чотири фази, які визначаються різним співвідношенням абсолютних і середньоквартальних значень чистої ліквідної позиції та загальної пропозиції ліквідності банківської системи. При цьому зміна фаз відбувається в чіткій послідовності, що дає змогу передбачити майбутній перебіг подій та запровадити високоефективну систему динамічного управління ліквідною позицією комерційного банку або банківської системи загалом.

За результатами дослідження розроблено конкретні пропозиції щодо дій

банків на кожному з етапів циклу для прийняття оперативних заходів, які мають забезпечити успішну роботу як окремого комерційного банку, так і всієї банківської системи.

12. ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ПОДАЛЬШОГО ПІДВИЩЕННЯ ПОЗИЦІЙ УКРАЇНИ В МІЖНАРОДНІЙ ПОДАТКОВІЙ КОНКУРЕНЦІЇ

Для оцінки загальної позиції України в процесі добросовісної міжнародної податкової конкуренції найбільш показовими є рейтинг «Doing Business» та рейтинг фіскальних свобод The Heritage Foundation. З метою оцінки впливу оподаткування на господарюючих суб'єктів та їх ефективність більш показовим є саме ці рейтинги, де сектор оподаткування виступає одним із індикаторів загальної оцінки. Такі дослідження дозволяють оцінити загальні конкурентні позиції країн світу в сфері оподаткування та порівняти податкове навантаження, ставки індивідуальних податків та податків на доходи корпорацій, розмір державних видатків, що створюють тиск на податкову систему країн, дозволяють оцінити лояльність соціальних зборів та непрямих податків, а також загальні умови ведення бізнесу країні. Динаміка та позиції країн даних рейтингах дають змогу визначити лідерів в сфері добросовісної податкової конкуренції.

З метою оцінки податкової системи країни The Global Competitiveness Index є недостатньо показовим, адже складовою, яка б оцінювала саме сектор оподаткування, він не містить.

В Україні в 2011-2013 рр. відбуваються суттєві реформи сфері оподаткування, що позитивно впливає на позицію країни в міжнародних рейтингах.

В рейтингу фіскальних свобод The Heritage Foundation 2013 Україна має достатньо високу позицію за категорією фіскальна свобода: позиція України за шкалою у 100 балів складає 78,2 бали. Для прикладу, позиція Польщі – 76 балів, Туреччини – 77, Румунія – 65,1, США – 69,3, Естонія – 75,3, де середньосвітовий

рівень рейтингу складає 77,2. Високі позиції в даному рейтингу мають країни, що швидко розвиваються Російська Федерація – 86,9, яка має найвищий бал, Індонезія – 83,2, та Мексика – 81,1 бали. Країни з високим рівнем соціального забезпечення та розвинутою соціальною інфраструктурою, що мають бюджетні проблеми та високий рівень суверенного боргу мають низькі оцінки. Наприклад, найвпливовіші країни Євросоюзу у 2012 році мають оцінки за категорією фіскальна свобода значно нижчі за середньосвітові: Німеччина – 61,8, Італія – 55,5, Іспанія – 53,9, а Франція – 53,0. Їх низькі позиції в сфері міжнародної податкової конкуренції в основному пояснюються значним рівнем податкового навантаження на національні економіки. Частка податкових надходжень у ВВП країн-аутсайдерів рейтингу в 2012 році була значною, а співставлення з величиною державних видатків свідчить про необхідність нарощування урядових боргів. Так, у Франції частка податків у ВВП в 2012 році склала 42,9 %, а частка державних видатків у ВВП – 56,1, в Італії – 43% та 50% відповідно, тоді як в Мексиці – 9,6 % та 26,2 % відповідно, а в Україні – 36,9% та 48,5 % відповідно.

Аналіз основних засад справляння індивідуальних прибуткових податків та податків на доходи корпорацій також свідчить про високі конкурентні позиції України (табл. 12.1).

В Україні рівень податкових ставок з індивідуального прибуткового податку та податку на прибуток компаній є одним з найбільш лояльних до платників, що відбивається на загальній позиції України в рейтингу фіскальних свобод. Втім, рівень відрахувань соціальних зборів в Україні є одним з найвищих у світі, що спричиняє значну тінізацію ринку праці та значно підвищує витрати компаній на оплату праці. За розмірами ставок податків на споживання (ПДВ та податок з продажу), найбільш конкурентними є Японія та Канада (відповідно по 5%), а також Індонезія (10%), тоді як ставка податку на додану вартість станом на 2012 рік в Україні є значно вищою (20%) за ставки країн, що динамічно розвиваються. Втім, слід зазначити, що з 2014 року в Україні передбачено зниження ставки даного податку до 17%. В Україні